

A SAPARD PROGRAM SZEREPE A MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOK EU INTEGRÁCIÓJÁBAN

(The Role of the SAPARD Programme in the EU Integration
of the Agricultural Enterprises)

LEITMANN ÁLMOS PÉTER

Napjainkban a világra egyre inkább jellemző a globalizáció, melynek hatásai mindenre kiterjednek. Kérdésként merül fel, hogy a régióknak hogyan kell belevágniuk ebbe a globalizációs hajszába, hogy minél inkább nyertesként kerüljenek ki belőle, de esetleges veszteségeik se legyenek romboló hatással a kultúrára és a hagyományokra. Tanulmányunkban erre a kérdésre nem a választ keressük, hanem a lehetőségeket szeretnénk felvázolni.

Magyarországon a mezőgazdaság nemzetgazdaságban betöltött szerepe az elmúlt évtizedekben fokozatosan csökkent. A mezőgazdaság súlya – folyó áron számolva – 1994-ben a GDP-ből 6%-ot tett ki, 1998-ra a mezőgazdasági GDP aránya 5%-ra mérséklődött. Az EU tagországokban – Görögország és Írország kivételével – ez az arány 1–5% között van. Az élelmiszeriparral együtt a nemzetgazdaságon belüli GDP-arány már 9–10%, míg az egész agrobusiness-re vetítve 15–18%-ot mutat.

Az EU-ban használt kritériumok szerint az összes terület döntő hányada (96,1%) vidéki térségnek minősül, ahol a népesség közel háromnegyede (73,6%) él. Magyarországon az alapvetően vidéki térségek területi aránya 61,5%, ami lényegesen meghaladja az Unió hasonló jellemzőjét (47%); e területek összes népességéből való részesedése pedig 3,5-szer nagyobb az uniós tagországokban mérhető hányadnál. Az alapvetően és a jellemzően vidéki térségekben élő népesség aránya együttesen 34%-kal magasabb hazánkban, mint az Unió átlagában, amely Magyarországot sajátos településszerkezetére vezethető vissza.

1. TÁBLÁZAT

Mezőgazdasági aktív keresők kor és iskolai végzettség szerinti összetétele (%)
(Persons Employed in Agriculture by Age and Level of Education)

<i>Kor szerinti megoszlás</i>	1990	1998
14–29 éves	23,5	21,8
30–39 év	31,0	25,9
40–54 év	38,6	46,7
55 év felett	6,9	5,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>Iskolai végzettség szerinti összetétel</i>		
Általános iskolai végzettség	55,3	42,4
Középiskolai végzettség	39,2	50,4
Felsőfokú végzettség	5,5	7,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH.

Az agrárgazdaságban az Európai Unióhoz viszonyítva, rendkívül alacsony a jövedelmezőség. 1997-ben a 100 Ft befektetett eszközre jutó adózás előtti eredmény 6,5 Ft, a 100 Ft saját tőkére jutó eredmény 5,2 Ft volt. Hiába részesedik a nemzetgazdasági beruházásokból EU-s szinten, a korábbi évek fejlesztési hiányosságait képtelen kiküszöbölni, és eszközállományát megújítani. Az is sújtja az agrárgazdaságot, hogy az 1990 és 1997 közötti időszakban az ipari termékek árindexe 405%-kal nőtt, míg a mezőgazdasági termékek felvásárlási ára mindössze 195%-kal.

Az EU szempontjainak érvényesítése a csatlakozás küszöbén

Az Európai Unió a csatlakozás feltételeként három, igen tág szempontot határozott meg:

- 1) szilárd demokrácia, működő piacgazdaság;
- 2) politikai jogrend;
- 3) emberi jogok.

Ezeknek a feltételeknek a teljesüléséhez szükséges a közösségi vívmányok (acquis communautaire) átvétele is. Ezek tartalmazzák mindazokat az EU által 40 év alatt megalkotott jogszabályokat és intézkedéseket, amelyek kötelező érvényűek mindenki számára.

A termelés legfontosabb paramétere a minőség. Az EU-ban minden támogatási rendszer minőséghez kötött. Ezeknek a követelményeknek való megfelelés alapvető fontosságú a mezőgazdasági termelés szempontjából. Pl. az EU-ban fogyasztói tejnek csak az felel meg, aminek csíraszám 100 ezer és szomatikus sejtszáma 400 ezer maximum (ml-ként 30°C-on). Magyarországon e normának csak az extra minőségű tej felel meg.

A közösségben a gazdaságok átlagos területe 14 ha. A görög és a portugál gazdaságok méretei, melyek gazdálkodása és fejlettsége legközelebb áll a csatlakozó országokéhoz, 4 ha illetve 6,7 ha. Ezek a számok is messze meghaladják a mostani hazai átlagot. Erre azért kell nagy figyelmet fordítani, mert az Unió a túl kicsi gazdaságokat nem veszi árutermelő gazdaságként számba, és ebben az esetben a vonatkozó támogatásoktól elesnek.

A szociális és gazdasági biztonsági háló miatt rendkívül fontos lenne a csatlakozás mielőbbi lezajlása, ugyanis az EU által biztosított szociális juttatások és támogatások a gazdálkodóknak jelentős segítséget nyújtanának.

A SAPARD program és az ehhez kapcsolódó csatlakozást megelőző segélyek

A mezőgazdasági vállalkozások számára a jelen pillanatban rengeteg forrás áll rendelkezésre, az EU-hoz való csatlakozás negatív hatásainak csökkentésére. Ilyenek a PHARE, a SAPARD és az ISPA.

Tudni kell, hogy az EU mezőgazdasági politikája átalakulóban van éppúgy, mint az egész EU maga, és ehhez a változó politikához kell alkalmazkodnia a csatlakozó

országoknak. Ezek a változások elsősorban a mezőgazdasági vállalkozások támogatási formáiban mennek végbe. Az Agenda 2000-ben fogalmazták meg először azt az irányvonalat, ami mentén a változtatásokat végre kell hajtani. Az Agenda legfőbb céljai a következők:

- Piacfejlesztés: a fenyegetően tornyosuló többletek csökkentése és megszüntetése;
- A támogatási rendszer újragondolása: a szubszidiaritás elve alapján és a közvetlen jövedelemtámogatásokkal;
- A bővítés: fokozottan fenyegető többlettermelés, valamint az ártámogatás és a közvetlen kifizetések fenntarthatatlansága;
- Más célok: a mezőgazdaság és a környezet harmóniája; az élelmiszerbiztonság javítása és nem utolsósorban az állatvédelem.

Támogatási formák változása a különböző ágazatok esetében

Szántóföldi növények

Az intervenciós árakat 20%-kal csökkentik ebben az évben. A gabona „biztonsági hálót” 95,35 euró/t-ban határozták meg, amelyet havonta felülvizsgálnak és minőség szerint differenciálnak. A közvetlen kifizetések 66 euró/t, ez azonban csökkenteni fog az intervenciós ár 50%-ával. Fontos, hogy a gabona, az olajos magvak és a nem textilipari lenmag egy elbírálás alá került. A fehérjenövények területalapú támogatása 72,5 euró/t. A kötelező területkivonás, a „set aside”, megmaradt. Az önkéntes területkivonás engedélyezett, de gabona terület alapú támogatási feltételekkel.

Marhahús

A piaci intervenció helyére a magántárolási segély lépett. A valós piactámogatási szintet 30%-kal kell csökkenteni. A jelenlegi intervenciós árat 10–10%-kal kell csökkenteni 2000., 2001. és 2002. július 1.-ig. Ettől kezdve 1950 euró/t magántárolási segély lép életbe. Az állatlétszám alapú kifizetés megnövekedett. Speciális prémiumot kapnak: a bikák – 220 euró, ökrök – 170 euró. A borjas tehén prémiuma 180 euró. Az EU által ebben az esetben meghatározott „nemzeti plafon” az 1995. és 1996. év jobbika és még 3%. Adnak tejelőtehen prémiumot is, ami 35 euró/tehenegység (5800 kg), valamint 35 euró kiegészítő tejhozam prémium a „nemzeti borítékból”. Vannak még az állatsűrűség korlátok, amely 2 élőállat egységet tesz lehetővé takarmányterület-hektáronként; az 1,4 élőállat egység alatti területek még 100 euró prémiumban részesülnek.

Mit is jelent az előbb említett *nemzeti boríték*? A tagország által meghatározott kritériumok alapján fizetett pótlólagos támogatás. Az alapprémium növelés csak 50%-os, a támogatási rendszer változásából adódóan, a másik 50% a nemzeti borítékba kerül.

Tej

A vaj és a sovány tejpor intervenciók ára négy alkalommal, összesen 15%-kal lesz csökkentve. A kvótarendszer minimum 2006-ig fennmarad. Van azonban lehetőség a kvóta növelésére 2% erejéig, amiből 1% a hegyvidéki, sarkvidéki termelőknek, 1% pedig a fiatal gazdálkodóknak jut. A közvetlen segély kifizetések növekednek; az egy tehénre jutó alaptámogatás 4 lépésben növelve 100 euró lesz 2003-ban; ezt viszont a tagország a nemzeti borítékból 145 euró-ra növelheti. A termelőnként kifizetett közvetlen segély összege a támogatott egységeken alapul (a termelő saját kvótája osztva az Unió átlagos tejhozamával). E a segély összege tejelő tehenenként hozzáadódik a húsmarha prémiumhoz.

Az Európai Mezőgazdasági Modell

Azért fontos egy ilyen modell megfogalmazása és követése, hogy a csatlakozni vágyó illetve a csatlakozás küszöbén levő országok tudják, hogy milyen elvárásai vannak az Uniónak a csatlakozó országok mezőgazdasági vállalkozásaival szemben. Másodsorban pedig azért, mert egy így megalkotott modell segítségével a támogatási struktúra átalakítása könnyebb lesz, és végeredményként egy átláthatóbb rendszer jön létre.

A modell főbb elemei a következők:

- versenyképes mezőgazdasági szektor, amely szembe tud nézni a világpiaci kihívásaival, anélkül, hogy túltámogatott lenne;
- megalapozott és környezetbarát termelési módszerek a lakossági igényeknek megfelelő minőségi termék előállítás;
- sokszínű és gazdag hagyományokkal rendelkező mezőgazdaság, amely megőrzi és ápolja a vidék képét, a vidéki települések mozgalmas és érdekes életét, munkalehetőségeket biztosít, illetve újakat teremt;
- egyszerűbb és jobban érthető agrárpolitika, hogy a költségeket igazolja az „ellen”-szolgáltatás;
- többfunkciós mezőgazdaság jöjjön létre.

Az európai mezőgazdasági modell védelmezi a farmerek jövedelmét, és stabilitást biztosít számukra a piacsabályozás és a kompenzációs kifizetések révén. Jelentős szerepet szánnak a mezőgazdaságnak a gazdaságban, a környezetvédelemben, a társadalomban és a táj megővésében.

Eddig az Európai mezőgazdasági modell a rossz hatásfokú mezőgazdaság takarítására szolgált, amit nagy összegű támogatásokkal segítettek.

Az EU a csatlakozásra váró országoknak létrehozott egy úgynevezett *csatlakozást megelőző segélyek* alapot. Ebből Magyarország a SAPARD program keretén belül, amely a mezőgazdaság és a vidék fejlesztését támogatja 2000–2006-ig, évi 38,054 millió euró támogatásban részesül. Szintén ilyen segély az ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession), melynek fő célja a csatlakozásra váró országok felkészítése a Strukturális Alapok támogatásának fogadására, valamint az infrastruk-

túra és a környezetvédelem területén a csatlakozást hátráltató konkrét problémák megoldására.

Visszatérve a SAPARD-hoz, a program támogatási célterületei az *agrárvállalkozások, farmigazgatási szolgáltatások, a feldolgozottság és az értékesíthetőség javítása, az állat- és növény-egészségügyi ellenőrzés javítása, az alternatív jövedelemszerzés, a falu- és vidékfejlesztés (infrastruktúra, műemlék), a talajjavítás, a parcellázás, a földnyilvántartás kialakítása, a szakképzés, a vízgazdálkodás, az erdőszet és az agrár-környezetvédelem*. A SAPARD program célja a vidéki régió komplex segítése a vidékfejlesztésen és az agrárstruktúra átalakításán keresztül. Ezen belül az életminőség általános javítása a vidéki térségekben az önkormányzati, civil és vállalkozói szféra bevonásával és azok fejlesztésével.

Minden EU által meghirdetett program igényel saját forrást is, ugyanis az EU a megpályázott programok 75%-át finanszírozza általában, ettől lehet eltérés; különleges esetekben a támogatás mértéke lehet 85%, vagy nagyon ritkán elérheti a 100%-ot. Annak következtében, hogy a programok végrehajtásához saját részt is hozzá kell adni, a mezőgazdaságba begyűrűző friss tőke nagysága a keret többszöröse lesz.

Ezekben a programokban való aktív részvétel a mezőgazdasági vállalkozásoknak nagy esélyt adhat az Unióba való integrálódás zökkenőmentessé válásához. Ehhez azonban összefogásra, közös cél és stratégia megfogalmazására, regionális és kistérségi együttműködések kialakítására van szükségük, mert a kisvállalkozások egymagukban esélytelenül pályáznak forrásokra, de életképtelenek lesznek az Unió gazdasági forgatagában is. Erre példa az is, hogy a sok östermelő például az Unióban semmilyen támogatásra nem számíthat, mert ilyen gazdálkodási formát az EU nem ismer, és azért sem, mert gazdálkodási méretük túl kicsi.

Azon gazdaságoknak is, amelyek megfelelnek az Uniós méretkövetelményeknek, lehet problémájuk az EU piacain, mert a minőségi termék előállítás területén rengeteg a pótolnivaló.

A SAPARD programra beérkező összegek felosztása a következőképpen valósul meg: 1. évben 60% a mezőgazdaságra, 40% a vidékfejlesztésre fordítható hányad, és ez az arány csak a 3. évben fordul meg.

Látható, hogy a program egy komplex támogatási rendszer, amely nem csak termelésbővítő támogatást ad, hanem a Strukturális Alapoknak megfelelő formában nyújt segítséget az elmaradott térségeknek. Az Unióban elmaradott térségnek számít az, amelyiknek GDP-je nem éri el a közösségi átlag 75%-át. Ezt Magyarországon csak Budapest súrolja alulról, az összes többi 30 és 40% között mozog. Ennek következtében az ország egész területe jogosult ezekre a támogatásokra.

Ahhoz, hogy a mezőgazdasági vállalkozások felvehessék a versenyt az EU-ban hasonló területeken működő vállalkozásokkal, mindenképp szükségük van a támogatások igénybevételére. Ha ezzel versenyképességük nem is éri el azt a szintet, hogy harcba szálljanak teljes mértékben az Unió piaciért, de legalább felkészülnek arra, hogy a támogatások pályázása és igénybevétele hogyan működik.

Felvetődhet a kérdés, hogy célja-e az EU-nak az, hogy a csatlakozó országok mezőgazdasága versenyképes legyen az Unió piacán? Az egyik lehetséges válasz az, hogy *nem*, mert az Unióban így is többlettermelés van sok mezőgazdasági termékből és ezeknek nem versenytárs kell, hanem piac. A másik lehetőség pedig éppen ennek az ellenkezője, vagyis *igen*; éspedig azért, mert az Unióba érkező sok-sok versenyképes mezőgazdasági vállalkozás következtében majd egy olyan ösztönző-erő lép fel, amely a termelés hatékonyságát növeli, és ezzel egy ütemben a túlzott támogatások, amelyek a költségvetés reformját is előidézték, nagymértékben csökkenthetők lesznek. Amennyiben az előbbi politikát választja az EU, úgy a csatlakozó országok mezőgazdasági vállalkozásainak nem sok esélye van, és csak az eddig is hatékony és gazdaságosan termelők fognak profithoz jutni, a többiek pedig kilátástalan helyzetbe kerülnek. Ha az utóbbi politika a mérvadó, akkor viszont mindenkinek meg kell ragadnia az esélyt, hogy még a csatlakozás előtt a támogatások igénybevételel vállalkozását hatékonyra és versenyképessé tegye, mert csak így lesz lehetősége a szigorú Uniók szabályozások közötti helytállásra.

Irodalom

Halmi P. (1995) *Az Európai Unió agrárrendszere*. Budapest, Mezőgazda Kiadó.
Magyarország SAPARD terve 2000–2006. (1999) Budapest, FVM.

THE ROLE OF THE SAPARD PROGRAMME IN THE EU INTEGRATION OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

ÁLMÓS PÉTER LEITMANN

Today the regions have got a lot of opportunities to receive money from the EU. They have to take the opportunity to close the gap between the regions of the EU, so they will have the possibility to be competitive. The money from the EU is not much (38, 054 million Euro), but as the EU declared, this money is not for the enlargement of production. This must be prepared first for the EU's Structural Funds.

The first and the most important thing is the quality in the harmonization of agricultural production with EU regulations. A lot of subsidies are differentiated by quality. If the farmers do not realize the significance of quality, they will miss a lot of money.

Ten countries are going to join the EU and all of them have different strategies. The EU also has their own strategy and adjustment to this new changing strategy is essential for the farmers and the entire agricultural sector.